

DÂRÜ'L-MAHFUZÂT'I-UMÜMİYYE

senedat makbuzları, ab'âdiyye senetleri (işlemek mecburiyetiyle verilen vergiden muaf topraklar), şükrnâmeler, antlaşmalar, emlak-i mirî hüccetleri, valinin mühürünü taşıyan kadastro planları, kadastro defterleri idi.

Ancak merkezî arşiv sistemi sebebiyle belge yığınları giderek endişe verici tarzda arttı. Mahallî idareler, işlemi bitmiş kayıt ve dosyaları Defterhâne'ye yolladılar. 1889'da Arşiv Komisyonu'nun kararına uygun olarak bir tasfiye yapıldı. Belgelerin artması yine sürdüğünden Defterhâne tıkanma noktasına geldi. 1927'de bazı malzemeler, kalede eski darp-hânenin yerindeki sekiz depoya taşındı ve ayıklamalar yapıldı. Âbidin Sarayı'nın bazı bölümleri de arşive tahsis edildi.

Osmanlı idaresindeki Mısır'dan günümüze intikal eden arşiv malzemesi, türleri bakımından defterler (defâtir) ve müstakil belgeler (evrak) olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Mısır arşivlerinde muhtelif depolarda dağılmış ve oldukça önemli kayıplara uğramış olan Türkçe belgeler, Mart 1926'dan itibaren Fransız Türkologu Jean Deny tarafından bir depo- da toplanmış, tasnif ve katalogu yapılmış, envanteri bir büyük cilt halinde basılmıştır (*Sommaire des archives turques du Caire*, Caire 1930). 1294 (1877) yılına kadar olan rüznâmeler Türkçe bölümündedir. Mehmed Ali Paşa dönemine ait bazı askerî maaş defterleri ise mevcut değildir.

Mısır'ın Avrupa devletleriyle olan yoğun siyasî ve ekonomik münasebetleri sebebiyle arşivde Türkçe ve Arapça dışında Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Almanca belgeler bulunmaktadır. Özellikle XX. yüzyılda Avrupa'nın önemli arşivlerindeki Mısır'la ilgili malzemelerin kopyaları temin edilerek arşivin zenginleştirilmesine ve tamamlanmasına çalışılmıştır. Dârü'l-mahfûzât'ta ayrıca planlar, resimler, fotoğraflar gibi farklı malzemeler de vardır. Mısır'la ilgili olup kaybolmuş veya tahribe uğramış İstanbul'dan gönderilen emir ve fermanları, Başbakanlık Arşivi'ndeki *Mühimme Defterleri*'nde ve *Mühimme-i Mısır* (1119-1333/1707-1915) defter serilerinde bulmak mümkündür.

Mısır Meliki Fuâd zamanında Avrupalı tarihçilere Mısır tarihi yazdırılırken Mısır arşivlerinden de geniş ölçüde faydalanılmış, Mısır valilerine gönderilen fermanlar yayımlanmıştır.

23 Temmuz 1952 isyanından ve Mısır'da rejim değişikliğinden sonra 1954 yılında bir kanun çıkarılarak Dârü'l-vesâik

iki't-târîhiyyeti'l-kavmiyye kuruldu. Dârü'l-mahfûzât'i-umümiyye ve el-Vesâik fi'l-vatani'l-Arabiyye buraya devredilip çeşitli dillerdeki belgeler de ilâve edildi. Önemli belge gruplarını vali divanının belgeleri, vesâik-i hâssa (1965'ten sonra Dârü'l-vesâik'ten nakledilen yeni belgeler), Hicaz ve Basra'ya gönderilen vesâik-i hassa, emîrû'l-haclıkla ilgili belgeler, XIX. yüzyılda divan hükümleri belgeleri, fermanlar ve emirler, Arabî (Urâbî) isyanı belgeleri, siciller, 1882'de İskenderiye'nin işgali hakkında takrirler, Fransa'nın Mısır'ı işgali belgeleri, Süveyş Kanalı belgeleri, Ezher belgeleri, Mamlûk ve Osmanlı emîrleri ve sultanları belgeleri ve önemli şahsiyetlerin yazıları oluşturmaktadır.

Hanefî ve Mâlikî kadılarının mahkeme kayıtlarını ihtiva eden sicilleri el-Mahkeme li'l-ahvâlî's-şahsiyye'de korunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Mustafa Hayret Efendi es-Sivâsî, *İnşâ-i Hayret Efendi*, Bulak 1241/1825 (1820 yangınından sonra hazırlanan Osmanlı belgelerini ve hüküm kayıtlarını içerir); *el-Vekâyi'u'l-Mısrîyye*, Kahire 17 Şaban 1245/11 Şubat 1830; Talamas Bey, *Recueil de la correspondance de Mohamed Ali, Khédive d'Egypte*, Caire 1913; J. Deny, *Sommaire des archives turques du Caire*, Caire 1930; *Mecmû'atü'l-fermânâtî's-şahâniyye, eş-şâdura ilâ vülâti Mısr ve hîdîvî-hâ* (nşr. Haim Nahoum), Kahire 1933; *Recueil de Firmans impériaux ottomans adressés aux valis et khédives d'Egypte*, 1006 H-1322 H. (1597-1904), Caire 1934; Muhammed Ahmed Hüseyin, *Archives, A Study on Historical Documents*, Caire 1954, s. 58-103; Salim Abud el-Âlûsî — Muhammed Mahcûb Mâlik, *el-Arşif, Bağdad 1399/1979*, s. 37-38; Muhammed Seyyid Mahmûd, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul 1990, s. 13-14; S. J. Shaw, "Cairo's Archives and the History of Ottoman Egypt", *Report on Current Research*, Spring 1956, s. 59-72; a.mlf., "Dâr al-Mahfûzât al-'Umûmiyya", *EI* (Fr.), II, 131.

ATILLA ÇETİN

DÂRÜDDARP

(bk. DARPÂNE).

DÂRÜLACEZE

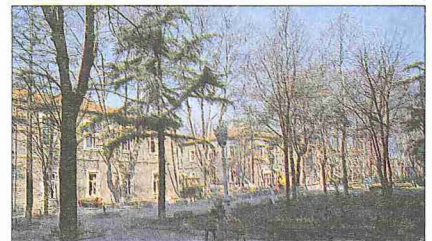
(دار المعجزة)

Kimsesiz çocukları,
yaşlı ve muhtaçlarıbarındırmak amacıyla 1896'da
İstanbul'da açılan bir hayır kurumu.

Dilencilikle mücadele yolunda atılmış önemli bir adım olan Dârülaceze'nin gerçek bânisi Sultan II. Abdülhamid'dir. Abdülhamid, 8 Şaban 1307 (30 Mart 1890)

tarihli bir irade ile sokaklarda dilenmekte olan kimsesiz çocukları, sakat erkek ve kadınları hem dilenme zilletinden kurtarmak, hem de eğitim ve bakımlarını sağlamak üzere bir yer ayrılmasını, bu hususta alınacak tedbirlerin ve yapılacak projelerin en kısa zamanda kendisine bildirilmesini istedi. Hükümetin konu ile ilgili çalışmaları devam ederken Abdülhamid, doğum günü olan 16 Şaban 1307 (7 Nisan 1890) tarihinde çıkardığı ikinci bir iradede kurulacak müessesenin adının "dârü'l-aceze" olacağını bildirdi. 22 Şaban 1307 (13 Nisan 1890) tarihli bir resmî tebliğ yayımlanarak padişahın iradesiyle bir dârülacezenin kurulacağı ilân edildi. Konu Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde müzakere edilerek karara bağlandı. Buna göre çalışmaya muktedir oldukları halde dilencililiği meslek edinenler memleketlerine gönderilecek, sakat ve kimsesizler için bir dârülaceze inşa edilecekti. Buraya alınacak kişilerde din ve milliyet farkı gözetilmeyecekti. Kimsesiz ve sakat oldukları halde dârülaceze başvurmayıp dilenmekte ısrar edenler ise hapis cezası ile cezalandırılacaktı. Ülkenin diğer büyük şehirlerinde de acezehâneler kurulacak ve Dârülaceze Nizamnâmesi oralarda da uygulanacaktı. Ayrıca dârülacezenin yerini belirleyip inşaatını yapmak üzere patrikhâne ve hahamhâne temsilcileri-

Dârülaceze'nin isim levhası ile bazı binalarının dıştan görünüşü - Okmeydanı / İstanbul

nin de katılmasıyla bir komite oluşturulacaktı.

Bu kararları aynen benimseyen hükümet, durumu 4 Ramazan 1307 (24 Nisan 1890) tarihli tezkire ile padişaha bildirdi. Maliye Nâzırı Agop Paşa'nın başkanlığında İstanbul'da malî kurumların yöneticilerinden, bankerlerden ve ticaret odası başkanından oluşan on altı kişilik bir komisyon kurularak derhal çalışmalara başlandı. Komisyon dârülaceze için yardım toplanmasına ve her türlü hediyein kabul edilmesine karar verdi. İlk hediye padişah verdi. On sekiz parça değerli eşyadan oluşan bu hediye satılarak 7000 altın lira elde edildi. Padişah ayrıca 10.000 lira da nakit olarak verdi. Komisyon 50.000 liralık yardım makbuzu bastırarak hayır sahiplerine dağıttı. Böylece inşaat başlamadan 70.000 liradan fazla bir para toplanmış oldu.

1890-1892 yılları dârülacezenin kurulacağı yer, planlarının yapılması ve inşaat masraflarının teminiyle geçti. İnşaat için kararlaştırılan Yenibahçe çayırını beğenmeyen padişah sakin ve havadar bir yer bulunmasını istedi. Bunun üzerine Kâğıthane sırtlarındaki bugünkü yer tesbit edilerek kamulaştırıldı. Binaların planı seraskerlik inşaat dairesine sipariş edildi. Kimsesizlerin kalacağı odalarla sanatkar olarak yetiştirilecek çocuklara mahsus birçok atölye, bir cami, bir kilise ve bir havranın inşaatı için çıkarılan 100.000 liralık tahmini hesap yapılan eksiltmeden sonra 70.000 liraya indi. İnşaat, ihaleye katılan pek çok mimar arasında Tersâne-i Âmiye kalfası Vasilaki Efendi'ye ihale edildi ve 29 Teşrinievvel 1308'de (10 Kasım 1892) Dahiliye Nâzırı Halil Rifat Paşa tarafından binaların temeli atıldı.

Dârülaceze inşaatı devam ederken açılıştan sonra uygulanmak üzere 1895'te bir nizamnâme hazırlandı. On maddeden oluşan nizamnâmeye göre kimsesiz sakaatlarla geçimini sağlayamayan kimseler dârülacezeye kabul edilecekti. Erkek ve kadınlar ayrı ayrı koğuşlarda kalacak, bunlar mensup oldukları dine göre eğitim görecekti ve bakımlarına itina edilecekti. Ayrıca biri erkeklerle, diğeri kadınlara ait olmak üzere iki hastahane yaptırılacaktı. Dârülacezenin idaresi, Dahiliye Nezâreti'nce seçilerek sadârete bildirilen ve sadrazam tarafından padişaha arz edildikten sonra iradesi alınmak suretiyle tayin edilecek bir heyete verilecekti. Fahrî olarak çalışacak bu yedi kişilik heyette şehremâneti, şeyhülislâmlık ve Evkaf Nâzırılığı memurları ara-

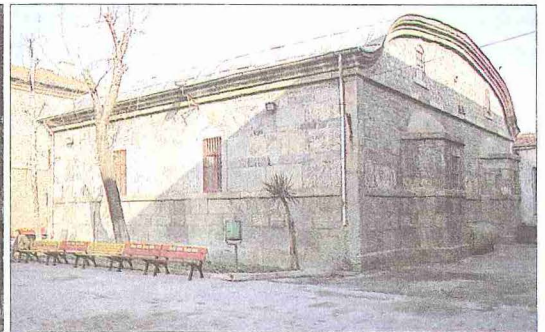
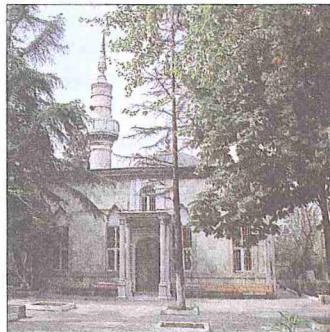
sından seçilecek birer kişiyle Rum, Ermeni, Katolik ve Müsevî cemaatleri tarafından uygun görülecek kimseler bulunacaktı. Heyetin görevleri dârülacezenin iç tüzüğü ile belirlenecekti. Nizamnâmede dârülacezenin gelir kaynakları da sayılıyordu. Bunlar gramajı düşük olduğu için belediyelerce el konulmuş ekmeklerin bedeli, tiyatro biletlerine eklenecek 20'er ve 40'ar paralık pulların sağlayacağı gelir, mâbed kapılarına konulan yardım sandıklarından elde edilecek paralar, halkın bağışları, verilen imtiyazlardan alınacak paralar ve idare heyetinin bulacağı Bâbiâli'ce uygun görülecek diğer kaynaklardı. Nizamnâme Dahiliye Nezâreti tarafından uygulanacaktı.

Yine 1895 yılında çıkarılan dârülacezenin iç tüzüğünde ise bu kurumun teşkilâtı, çalışma şekli, kabul şartları ve uygulanacak cezalar belirlenmektedir. Yirmi dört maddeden oluşan iç tüzüğe göre dârülacezenin bir müdürü ve müdür muavini, muhasebecisi ve yardımcısı, başkâtibi, bir kâtibi, bir imamla bir müezini, Katolik, Ortodoks ve Gregoryen mezhebinden üç papaz, bir haham, müslim ve gayri müslim çocukları okutmak için iki ayrı öğretmen, çeşitli sanatları öğretecek yeteri kadar usta, kadın ve erkekler için iki başhademe bulunacaktı. Dârülaceze içindeki hastahaneler için bir başhekim, iki hekim, iki cerrah, iki eczacı, bir hastalar aşası ile koğuşlar, hastahaneler ve diğer daireler için lüzumu kadar hademe bulunacaktı. Üst yöneticiler Dahiliye Nezâreti'nce seçilerek sadrazamlığa bildirilecek, uygun görülürse padişaha arz edilerek iradesi çıktıktan sonra tayinleri yapılacaktı. Dârülaceze kabul şartları da tüzükte belirtilmişti. Kimsesiz ve sakat vatandaşlar sokaklardan incitilmeden zâbitaca toplanacak,

bulaşıcı hastalığı olanlar ayrı koğuşlara alınacak, hasta olmayanlar yıkanıp giydirildikten sonra koğuşlara konulacak, cüzzamlılar ve deliler ise kabul edilmeyecekti. Dârülacezeye alınanlar için kadın ve erkeklere mahsus ayrı ayrı imalâthaneler kurulacak, çalışma gücü olanların burada ürettikleri mallar sergilerde ve ramazan ayında Beyazıt Camii avlusunda satılacak, elde edilen paranın üçte biri dârülacezeye gelir kaydedilecek, üçte ikisi sanatkarlar arasında paylaştırılacaktı. Hiç kimse izin almadan dışarıya çıkamayacak, yakınlarıyla görüşme izne bağlı olacaktı.

Üç yıldan fazla süren inşaat devresinden sonra Dârülaceze 17 Şâban 1313 / 20 Kânunusâni 1311 (2 Şubat 1896) gününü Sadrazam Halil Rifat Paşa tarafından hizmete açıldı. İlk önce 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sokakta bıraktıklarından artakalan ve Haseki Hastahanesi'nde barındırılan 150 kadar kadın buraya nakledildi. Bu müessese bir idare binası, ikisi erkeklerle, ikisi kadınlara ait olmak üzere dört aceze pavyonu, 200 yataklı bir hastahane, bir yetimhane, çamaşırhane ile hamam gibi hizmet binaları ve el sanatları ile ilgili imalâthaneler, fırın ve mâbedlerden (cami, kilise ve havra) oluşan bir kompleksti. Dârülaceze'de sıfır-yedi yaş grubu çocuklar için bir de süt emzirme yeri (ırda'hâne) açıldı. Terkedilmiş çocuklar burada büyütülüyordu. Yedi yaşına basanlar ise erkek veya kız yetimhanesine konuluyordu. Yetimhanedeki çocukların eğitimi için Dârülaceze'de bir de okul açılmıştı. Başlangıçta otuz yedi erkek ve yirmi sekiz kız çocuğu okumak istediğini bildirdi; aynı zamanda yedi erkek çocuk da Kur'an hıfzına başlatıldı. Okumak istemeyen çocuklar, Dârülaceze içinde açılan imalât-

Dârülaceze'nin avlusunda yer alan cami, kilise ve havra

DÂRÜLACEZE

hanelerde çalışarak bir sanat öğrenmeye mecbur tutuluyordu; bunlar günde altı saat çalışıyorlardı. Okula yazılan çocuklar ise günde iki saat ders görüyor, dört saat de imalâthanelerden birinde sanat öğreniyorlardı. Okulu bitirenler, dört yıl daha aynı sanat dalına devam ederek sanattan da diploma almak zorundaydılar. Dârülaceze'nin açıldığı 1896'dan 1907 yılına kadar kırk sekiz kişi buradan diploma aldı, altı kişi de hâfiz oldu. Bu tarihte okula 130 erkek ve 22 kız öğrenci kayıtlı bulunuyordu.

Kendi imkânları ile ihtiyaçlarını sağlama prensibine göre çalışan Dârülaceze, imalâthanelerinde ürettiği malların gelirini arttırmak için 1895'te bir tâlimat-nâme çıkardı. Buna göre gücü yeten herkesin imalâthanelerde çalışması ve her bir imalâthanenin gelir ve giderlerinin hesaplanması bir esasa bağlandı. Dârülaceze imalâthanelerinin faaliyetleri hafta sonlarında müdürlüğe rapor edilirdi. Her üç ayda bir muhasebece hesapları çıkarılır, geçmiş yıllardaki ayların hesaplarıyla karşılaştırılır ve bir defter halinde dâimî komisyona bildirilirdi. Komisyon da mütalaasını Dahiliye Nâzırlığı'na iletirdi. Dârülaceze'de faaliyet gösteren belli başlı imalâthaneler halıcılık, dokumacılık, terzilik, çorapçılık, kunduracılık, marangozluk, demircilik ve fotoğrafçılıktı.

Dârülaceze'nin idaresi ilk açılışında Dahiliye Nezâreti'ne verildi. Daha sonra belediyeye (1908) ve oradan da Müessesât-ı Sıhhiyye Müdüriyeti'ne (1910) geçti. Bu kurumun kaldırılması üzerine tekrar Dahiliye Nezâreti'ne bağlandı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti kurumun idaresini ele aldıysa da 1925'te tekrar belediyeye verildi. Dârülaceze bugün de İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yönetilmektedir. Kuruluşundan bu yana din ve milliyet farkı gözetmeksizin yaklaşık 28.000 çocuğu ve 42.000 kimsesiz, yaşlı, güçsüz ve sakatı himaye eden Dârülaceze günümüzde de (1993) 767 muhtaç kişiye hizmet vermektedir. Zaman içinde üretime yönelik özelliğini kaybeden ve kuruluşundaki gelir kaynaklarının pek çoğundan mahrum kalan kurum himayeye muhtaç hale gelmiş olup ancak hayır severlerin yardımlarıyla hizmetlerini sürdürebilmektedir. Mayıs 1991'de kurulan Dârülaceze Vakfı'nın başlatmış olduğu yenileme çalışmaları sayesinde müessesenin bazı bölümleri elden geçirilerek daha iyi hizmet verecek hale getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ehâsin-i Müessesât-ı Hayriyye-i Hilâfet-pe-nâhiden Dârülaceze, İstanbul 1324; *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, IV, 504-565; R. Ekrem Koçu, *Dârülaceze (1875-1974)*, İstanbul 1974; a.mlf., "Dârülaceze", *İst.A.*, VIII, 4242-4245; *TA*, XII, 317; *ML*, III, 405.

HİDAYET Y. NUHOĞLU

DÂRÜLADL

(دار العدل)

Meşrû yönetimin hâkimiyet ve idaresi altındaki ülke için kullanılan fıkıh terimi (bk. DÂRÜLBAĞY).

DÂRÜLAHD

(bk. DÂRÜSSULH).

DÂRÜLBÂB

(bk. KAZVİN).

DÂRÜLBAĞY

(دار البنى)

Meşrû devlet başkanına karşı ayaklanan âsilerin hâkim olduğu topraklar için kullanılan terim.

İslâm dininde meşrû devlet başkanına itaat gerekli görülmüş, ona karşı ayaklanmak ve savaşmak haram kılınmıştır (en-Nisâ 4/59). Müslümanlardan bir topluluğun, kendilerince geçerli bir delile dayanarak siyasi bir maksatla meşrû yönetime baş kaldırması ve müstakil bir bölgede hâkimiyet kurmalarına bağy, bu kimselere bugât (tekili baği) veya ehl-i bağy denir. İsyanıncıların hâkim olduğu ülke veya bölge dârülbâgy, meşrû yönetimin hâkimiyet ve kontrolü altındaki ülke veya bölge dârüladl ve burada yaşayanlar da ehl-i adl diye adlandırılır. İsyan hareketi siyasi bir maksatla değil yönetimin zulüm ve haksızlığı sebebiyle ortaya çıkmışsa isyanıncılar baği sayılmazlar. Bu durumda yönetimin zulümünden vazgeçerek onlara adaletle davranması gerekir. Öte yandan hareketleri kendilerince geçerli bir sebebe dayanmakla birlikte mevcut yönetimi devirme amacı taşımayan veya böyle bir amacı güce sahip bulunmayan isyanıncılar da bugât sayılmazlar; bu kimselere İslâm hukukunda yol kesicilerin tâbi olduğu hükümler uygulanır (bk. EŞKİYA).

Hukuken muharip statüsünde kabul edilen âsilerle, isyandan vazgeçip itaat edinceye kadar savaşılır (el-Hucurât 49/9). İki tarafın savaş sırasında birbirlerinin can ve mallarına verdikleri zararlar Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî fakihleriyle Şâfiî mezhebindeki sahih rivayete göre tazmin edilmez. Ayaklanma ve çatışmadan önce veya sonra can ve mala verilen zararlar ise tazmin edilir. Muharip isyanlılarla yapılan savaşın tâbi olduğu hükümler, bu konuda fukaha arasında bazı cüzî görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte, birçok yönden muharip gayri müslimler ve mürtedlere uygulanan hükümlerden farklıdır (bk. BAĞY). Ayrıca onlarla meşrû idare arasındaki savaş hali müslümanların bir iç meselesi olup yabancı ülkelerin âsilere yardım etmeleri düşmanca münasebetlere teşebbüs sayılır.

Âsilerin hâkimiyeti altında bulunan dârülbâgy dârülsilâmın bütünü içinde mütalaa edilir. Bu sebeple dârüladl ile dârülbâgy arasında ülke ayrılığı mevcut değildir. Ancak yönetim ayrılığı birtakım hukukî sonuçlar doğurur. Buna göre bâgilerin hâkim olduğu yerlerdeki idarî icraat ve cezaî uygulamalar geçerli kabul edilir. Topladıkları zekât, haraç ve cizye gibi vergiler mükelleflerden yeniden alınmaz. Ancak zekâtı ve öşürleri harcanması gereken yerlere sarfetmedikleri anlaşılırsa dârülbâgy meşrû yönetimin eline geçtiğinde mükelleflerden bu zekât ve öşürleri yeniden ödemeleri dinen istenir, fakat hukuken zorlanamazlar. Âsilerin yönetim ve hâkimiyetleri meşrû sayılmadığı halde umurun menfaatine yönelik bu nevi tasarrufları zarrureten geçerli kabul edilmiştir.

Âsi yöneticilerin kadı tayini de câiz ve geçerlidir. Hâkimiyetleri altındaki bölge meşrû idarenin eline geçtiğinde bu kadıların verdiği hükümlerden meşrû olanlar infaz edilir, olmayanlar ise durdurulur. Bağilerin eline geçen topraklarda meşrû idarece tayin edilmiş kadılar azlolunmuş sayılmazlar. Ancak görevden alınırlarsa bu tasarruf geçerli olup âsilerin mağlûbiyeti halinde meşrû yönetim tarafından yeniden görevlendirilmedikçe verecekleri hükümler infaz edilmez.

Hanefîler'e göre dârülbâgyde işlenen suçlara cezaî hükümler uygulanmaz. Çünkü meşrû yönetime ait hâkimiyetin kesintiye uğradığı bu topraklarda suçun işlendiği sırada cezayı uygulama imkânının bulunmaması, daha sonra da cezaî